

Originalni naučni rad
Primljen: 17.06.2016.
Dorađen: 25.07.2016.
Odobren: 27.07.2016.

PARISKI SPORAZUM O KLIMI U SVETLU CILJEVA I PRINCIPA SAVREMENE POLITIKE I PRAVA ŽIVOTNE SREDINE**

Autor ukazuje na opšti kontekst rasprave o problemima u vezi sa klimatskim promenama. Analiziraju se odredbe Pariskog sporazuma o klimi, koji je usvojen na 21. Konferenciji država članica Okvirne konvencije UN o promeni klime (Pariz, decembar 2015). Osnovni deo rada posvećen je raspravi o pitanju sadržaja i značaja ciljeva i principa definisanih Pariskim sporazumom, u odnosu na ciljeve i principe savremene politike i prava životne sredine u celini. Posebno se razmatraju mesto i značaj ciljeva koji se odnose na ljudska prava (pravo na zdravu životnu sredinu) i održivi razvoj. U centralnom delu rada se govori o značaju ciljeva i principa u oblasti klimatskih promena koji su sadržani u odredbama Okvirne konvencije UN o promeni klime sa Kjoto protokolom i drugim relevantnim međunarodnim ugovorima od značaja za klimatske promene, koji su usvojeni pre Pariskog sporazuma. U nastavku se sagledavaju odredbe Pariskog sporazuma, a posebno delovi koji se odnose na ciljeve i principe. U poslednjem delu rada se daje osvrt na relevantnost rešenja koja sadrži Pariski sporazum za Republiku Srbiju. Daje se pregled osnovnih strateških i normativnih elemenata nacionalne politike u oblasti klimatskih promena, uključujući i pitanje ciljeva i principa nacionalne politike i prava životne sredine. U radu se razmatra teza da Pariski sporazum, pored elemenata kontinuiteta (kao naslednik Kjoto protokola), unosi nove elemente u način definisanja ciljeva i principa delovanja međunarodne zajednice u oblasti klimatskih promena.

Ključne reči: klimatske promene, Pariski sporazum, Okvirna konvencija, Kjoto protokol, životna sredina, principi politike životne sredine, ciljevi politike u oblasti klimatskih promena.

* Prof. dr Dragoljub Todić, naučni savetnik, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd
d.todic@diplomacy.bg.ac.rs; dtodic@ymail.com

** Rad je realizovan u okviru naučnog projekta: „Srbija u savremenim međunarodnim odnosima: Strateški pravci razvoja i učvršćivanja položaja Srbije u međunarodnim integrativnim procesima – spoljnopolički, međunarodni ekonomski, pravni i bezbednosni aspekti”, Ministarstva prosvete i nauke Vlade Republike Srbije (broj 179029), za period 2011–2016. godine.

1. Prethodna pitanja i metodološki okvir

U literaturi se problemi u vezi sa klimatskim promenama najčešće uzimaju kao primer savremenog izazova globalnih dimenzija, povezanogsa različitim drugim globalizacijskim procesima u kojima se prepliću vremenska i posledična nezvesnost sa dimenzijama globalnog, regionalnog i lokalnog. Mogućnosti rasprave o savremenim izazovima u oblasti klimatskih promena i organizaciji suočavanja međunarodne zajednice sa ovim pitanjima omeđene su, značajnim delom, širinom i dubinom promena koje čovek izaziva u životnoj sredini u celini, kao i percepcijom rizika koje te promene nose sa sobom.¹ Višeslojnost rasprava o aktivnostima međunarodne zajednice u oblasti klimatskih promena proističe i iz šireg konteksta problema u oblasti životne sredine, savremene politike u oblasti životne sredine i njenog mesta u međunarodnim odnosima, posebno kada se u središte razmatranja uključe i druga pitanja u oblasti životne sredine koja takođe imaju globalni karakter i bez kojih nije moguće razumevanje problema klimatskih promena. Problemi u vezi sa upravljanjem vodnim resursima, zatim upravljanje šumama i zaštita biodiverziteta, zaštita zemljišta, odnosno sprečavanje širenja pustinja, upravljanje otpadom i opasnim hemikalijama, itd, imaju u međunarodnom pravu jasno prepoznatljiv globalni karakter, a neka od njih i uticaj na međunarodne odnose između pojedinih država i regionalno. Različitost pitanja koja se povezuju sa klimatskim promenama i formalno je sugerisana kroz definiciju pojma „klima” iz Okvirne konvencije UN o promeni klime (u daljem tekstu: Okvirna konvencija), kao i kroz razradu konkretnijih prava i obaveza. Organska povezanost klimatskih promena sa različitim privrednim granama i potreba za multidisciplinarnim pristupom neminovno upućuju na teorijska objašnjenja zasnovana na, ili proistekla iz rasprava o „održivim” modelima rasta i razvoja. Proliferacija naslova posvećenih „održivom razvoju”² objašnjava se sa stanovišta različitih disciplina. Izazovi u oblasti upravljanja resursima u uslovima opšte međuzavisnosti uticali su na preispitivanje smisla i značenja brojnih klasičnih pravnih pojmova, kao i uvođenje novih. Jačanje globalne međuzavisnosti, obaveza međunarodne saradnje i redefinisane klasičnih elemenata pojma „suverenost” i drugih, sa ovim povezanih pojmova, poprimaju karakteristike opštih determinanti pri tumačenju savremenih međunarodnih odnosa.³ U vezi sa ovim i

¹ Hertwig, J., Maus, S., Meyer, A., Schuler, M. (Eds.) (2010): *Global Risks, Constructing World Order through Law, Politics and Economics*, Frankfurt am Main, Berlin, Bern, Bruxelles, New York, Oxford, Wien: Peter Lang GmbH; Capstick, S., Whitmarsh, L., Poortinga W., Pidgeon N., and Upham P. (2015): „International trends in public perceptions of climate change over the past quarter century”, *Wiley Interdisciplinary Reviews: Climate Change*, No. 1, 35–61; Boomgaard, P., Hart, M. (2010): „Globalization, Environmental Change, and Social History: An Introduction”, *International Review of Social History*, Vol. 55, Supplement, 1–26.

² Pušić, Lj. (2013): „Sociologija okruženja kao najširi okvir zaistraživanje globalizujuće društvene stvarnosti”, *Sociološki pregled*, XLVII, 2, 172.

³ Falk, R. (1995): „Environmental Protection in an Era of Globalization”, *Yearbook of International Environmental Law*, Vol. 6, No. 1, 3–25.

sadržaj pojmova „opšte dobro”, „globalno dobro”, „zajednička baština čovečanstva”, itd. dobijaju izvesna specifična značenja. Pitanje „karaktera” klime i „vlasništva” nad klimom pojavljuje se kao pretpostavka koju bi tek trebalo jasnije elaborirati, u nastojanjima da se odgovori na sve izoštrenije zahteve za izgradnjom mehanizma odgovornosti zbog aktuelnih i budućih posledica klimatskih promena. Zaostajanje u teorijskim elaboracijama ovih pitanja može uticati i na razumevanje potreba i mogućnosti za postizanje dogovora, odnosno njegovom sprovođenju. Izmene modela institucionalne organizacije, kao odgovora na rastuće izazove, i zauzimanje stavova u odnosu na nove dileme u vezi sa pojedinim dimenzijama ljudskih prava, pretpostavljaju saglasnost ključnih činilaca.

Iako se bezbednosni aspekti klimatskih promena već mogu smatrati značajnim delom u literaturi prepoznatim,⁴ preplitanje globalnih sa regionalnim i lokalnim dimenzijama problema sadrži i snažne elemente metodoloških izazova. Tome doprinosi i dinamika „globalizacije” klimatskih promena, budući da su se klimatološki problemi savremene civilizacije sve do sredine dvadesetog veka izučavali kao regionalni.⁵ Prepoznavanje uzroka, posledica, subjekata koji su nosioci odgovornosti i drugih međučinilaca koji utiču na stanje u oblasti klime, snažno zavisi i od regionalnih i lokalnih specifičnosti, ali postojeći nivo funkcionalnosti odnosa između institucija na globalnom, regionalnim i lokalnim nivoima nije činilac koji može da utiče podsticajno. U takvim uslovima, pravičnost (ili „pravičnost”) nekog budućeg rešenja razapeta je, najvećim delom, između pravičnosti (ili „pravičnosti”) postojećih modela raspodele tereta i odgovornosti za tzv. istorijska zagađenja, odnosno emisije gasova sa efektom staklene bašte (u daljem tekstu: GHG), od vremena industrijske revolucije sa projekcijama do kraja ovog veka. Odnosi između zemalja u razvoju i visoko razvijenih zemalja imaju svoj odraz i u regionalnim razlikama unutar pojedinih regiona, odnosno država, posebno velikih emitera ovih gasova.⁶ Pravičnost raspodele tereta budućih aktivnosti izgleda kao nerešiv problem,⁷ naročito sa stanovišta najmanje razvijenih država koje su, istovremeno, i najugroženije. Neki elementi globalnih odnosa moći poprimaju prepoznatljivije karakteristike neokolonijalne zavisnosti.

Ne bi trebalo gubiti iz vida ni činjenicu da pravni aspekti problema klimatskih promena, sami za sebe, imaju (ili mogu da imaju) i neke specifične reflek-

⁴ Hertwig, J., Maus, S., Meyer, A., Schuler, M. (2010): 11-38.

⁵ Weart, S.R. (2012): „The Evolution of International Cooperation in Climate Science”, *Journal of International Organizations Studies*, Vol. 3, No. 1, 43.

⁶ Todić, D. (2013): „Globalna politika u oblasti klimatskih promena i politika država najvećih emitera gasova sa efektom staklene bašte”, *Međunarodna politika*, Vol. 1150, No. 2, 80-91.

⁷ Okereke, C. (2011): „Moral Foundations for Global Environmental and Climate Justice”, *Royal Institute of Philosophy Supplement*, Vol. 69, 117-135; Fisher, S. (2015): „The emerging geographies of climate justice”, *The Geographical Journal*, Vol. 181, No. 1, 73-82; Reese, G. (2016): „Common human identity and the path to global climate justice”, *Climatic Change*, Vol. 134, No. 4, 521-531.

sije, počevši već od dogovora oko ustanovljavanja pouzdanog kategorijalnog aparata i značenja nekih pojmova. Neadekvatan odgovor u odnosu na značenje osnovnih pojmova predstavlja, između ostalog, i deo nasleđa odnosa prema životnoj sredini u celini i znatno prevazilazi pravno-tehnički smisao. U različitim sadržajima pojma „životna sredina” koji proističu iz propisa i/ili međunarodnih ugovora jasno se, više ili manje, mogu uočiti i elementi vrednosnih opredeljenja autora pojedinih normi. Ipak, etičke dimenzije odnosa prema uzrocima i posledicama klimatskih promena (ako se složimo da su one povezane sa ljudskim aktivnostima), ostaju zasebno otvoreno pitanje na koje se stalno i iznova ukazuje. Traganje za pomoćnim kriterijumima, koji se mogu pronaći u nekim elementima definicija iz prirodnih i tehničko-tehnoloških nauka, najčešće pojednostavljeno upućuju na osnovne elemente struke kojoj takve definicije koriste i/ili pripadaju, bez šireg značenja. Definisane jasne predmete regulisanja opterećeno je i raznolikošću karaktera pojedinih pravnih sistema i problemima u obezbeđivanju dosledne primene međunarodnih ugovora (čak i kada se postigne svrshodan dogovor o ciljevima i instrumentima za njihovo ostvarivanje). Ipak, ne bi se smeo gubiti iz vida ni doprinos drugih društvenih disciplina, kao i dileme utemeljene u drugim disciplinama, uključujući i sociologiju. Procenjuje se da u klasičnoj sociološkoj teoriji „postoji svojevrsan kontinuitet i postojanost bavljenja prirodom i okruženjem”, ali da „ne postoji konsenzus o tome šta okruženje predstavlja već se ono pojavljuje kao nejasno definisan koncept koji funkcioniše „iz senke”⁸. Takvo stanje ima uticaja i na precepciju problema u oblasti životne sredine, i to kako u javnosti tako i kod donosilaca političkih odluka.

Osim rečenog, mogućnosti za postizanje dogovora, karakter obaveznosti i ukupni dometi dogovora povezani su (ili potencijalno su povezani) i sa činionicima koji mogu biti potpuno van konteksta uže rasprave o klimatskim promenama, kao pitanja povodom koga postoji potreba da se regulišu odnosi između pojedinih država. Od kada je istekao period važenja Kjoto protokola globalni odnosi u međunarodnoj zajednici (ili bar odnosi između država iz grupacije najvećih emitera GHG) su bili izloženi različitim izazovima. Dogovor međunarodne zajednice o elementima politike u ovoj oblasti, odnosno sprovođenje postignutog dogovora, opterećen je preplitanjem kratkoročnih ciljeva političkih elita (najčešće vezanih za lokalne okolnosti) i dugoročnih ciljeva pojedinih društvenih zajednica, odnosno međunarodne zajednice u celini. Složenost definisanja pozicija pojedinih država u odnosu spram globalnih dimenzija problema klimatskih promena značajnim delom je rezultat i nejasnih pozicija u odnosu na granice problema kao takvog u nacionalnim okvirima.

⁸ Pajvančić-Cizelj, A. (2015): „Sociologija okruženja između klasične sociološke tradicije i nove ekološke paradigme”, *Sociološki pregled*, XLIX, No. 1, 2–24.

2. Ciljevi i principi sadržani u međunarodnim ugovorima u oblasti klimatskih promena – pre Pariskog sporazuma

Veći je broj međunarodnih ugovora u oblasti životne sredine koji sadrže različite vrste ciljeva i principa od značaja za oblast klimatskih promena. Od ukupnog broja međunarodnih ugovora koji se nalaze u bazi multilateralnih ugovora u oblasti životne sredine, koji su deponovani kod generalnog sekretara UN pod odrednicom „životna sredina” (49), na oblast zaštite atmosfere se odnosi Konvencija o prekograničnom zagađivanju vazduha na velikim udaljenostima (1979) sa svojih 8 protokola i 4 amandmana, Bečka konvencija o zaštiti ozonskog omotača (1985) i Montrealski protokol o supstancama koje oštećuju ozonski omotač sa svoja 4 amandmana, UNFCCC (1992) sa Kjoto protokolom (1997), Amandmanom na Aneks B Kjoto protokola (2006) i Doha protokolom (2012), koji još nije stupio na snagu.⁹ Ipak, u centru arhitekture sistema su Okvirna konvencija sa Kjoto protokolom i ciljevi koji se odnose na smanjivanje emisije gasova sa efektom staklene bašte (GHG) različitim merama. Kontinuitet međunarodno-pravnih aktivnosti u o blasti klimatskih promena formulisan je na eksplicitan način u Pariskom sporazumu i može se pratiti kroz različite odredbe Pariskog sporazuma. Već u prvom članu Pariskog sporazuma, definisano je da se pod „Konvencijom” podrazumeva Okvirna konvencija UN o promeni klime, a „Konferencijom strana” podrazumeva Konferencija strana ove konvencije, čime su ove veze dobile karakter i formalno sistemskih. Zbog toga na Pariski sporazum treba gledati kao na jednu fazu u razvoju i element globalne politike u oblasti klimatskih promena, koji je određen dostignućima i slabostima sistema uspostavljenog prethodnim i aktuelnim aktivnostima u ovoj oblasti. Ali, kada se govori o formalno-sistemskim vezama između prethodnih međunarodnih ugovora i Pariskog sporazuma, onda bi trebalo imati u vidu da sistemu institucija i normi koji su već izgrađeni u okviru Okvirne konvencije sa Kjoto protokolom, treba dodati i izvesne elemente koje ustanovljavaju neki drugi međunarodni ugovori koji su od neposrednog i posrednog značaja za oblast klimatskih promena. Ovo se pre svega odnosi na institucije i normativni okvir u oblasti energetike, upravljanja vodnim resursima i životne sredine u celini.

2.1 Okvirna konvencija UN o promeni klime i Kjoto protokol

Kako je definisano Konvencijom, njen (i svih sa njom povezanih pravnih instrumenata) opšti cilj je da se postigne stabilizacija koncentracije GHG u atmosferi na nivou koji bi sprečavao opasne antropogene uticaje na klimatski sistem. Istovremeno, nepovoljni uticaji promene klime, prema odedbama Konvencije, označavaju promene u fizičkoj životnoj sredini ili „bioti” usled promene

⁹ UNTC, (2016):UNTC – United Nations Treaty Collections, 2016. (<http://treaties.un.org/Pages/CTCTreaties.aspx?id=27&subid=A&lang=en>). (12.2.2016).

klime, a koje imaju značajne štetne posledice na sastav, sposobnost obnavljanja ili produktivnost prirodnih i kontrolisanih ekosistema ili na funkcionisanje društveno – ekonomskih sistema ili ljudsko zdravlje ili blagostanje. Takav nivo trebalo bi da se postigne u vremenskom periodu koji bi omogućio ekosistemima da se prirodno prilagode promeni klime, koji bi obezbedio da ne bude ugrožena proizvodnja hrane i omogućio dalji stabilan ekonomski razvoj.

Kada se radi o ljudskim pravima uočava se da Okvirna Konvencija UN i dokumenti u vezi sa ovim međunarodnim ugovorom ne mogu da se pohvale odredbama u kojima se definiše odnos prema ovim pitanjima. Procenjuje se da najveći deo istorije Okvirne konvencije, njegovih glavnih dokumenata i sporazuma, ne sadrže odredbe o ljudskim pravima. Na ovoj činjenici je zasnovan jedan deo kritika upućenih globalno uspostavljenom sistemu upravljanja u oblasti klimatskih promena. To se počelo menjati krajem prve decenije XXI veka. Osobito između 2008. i 2010. godine, zemlje Latinske Amerike su počele da se eksplicitno zalažu u korist uključivanja ljudskih prava u pristup UN politici u oblasti klimatskih promena.¹⁰

Odsustvo ljudskih prava u strukturi normi kojima se reguliše oblast klimatskih promena može biti tumačeno na različite načine. S druge strane, Konvencija govori o pravu država na održivi razvoj (koristeći različite formulacije), budući da se procenjuje da primena odgovarajućih razvojnih mera „ima ključni značaj za usvajanje mera koje treba preduzeti u reagovanju na promene klime” (čl.3.t.4). U skladu sa definisanim ciljem, Konvencija utvrđuje jedan broj principa koji daju opštu orijentaciju za budući razvoj i tumačenje Konvencije. To su: princip predostrožnosti; pravo na održivi razvoj; princip integralnosti mera zaštite klimatskog sistema u nacionalne programe razvoja; princip saradnje u unapređivanju izgradnje otvorenog međunarodnog ekonomskog sistema; zabrana primene mera koje bi mogle da posluže kao sredstvo za proizvodnju ili neosnovanu diskriminaciju ili prikriveno ograničavanje međunarodne trgovine; princip jednakosti i zajedničke ali izdiferencirane odgovornosti; uzimanje u obzir specifičnih potreba i okolnosti zemalja u razvoju. Princip zajedničke ali različite odgovornosti,¹¹ koji se vezuje za klimatske promene, je (videće se kasnije) naročito naglašen i u Pariskom sporazumu.

¹⁰ Wallbott, L., Schapper, A. (2015): „Negotiating by own standards? The use and validity of humanrights norms in UN climate negotiations”, *International Environmental Agreements*, Published online, 26 December 2015.

¹¹ Deleuil, T. (2012): „The Common but Differentiated Responsibilities Principle: Changes in Continuity after the Durban Conference of the Parties”, *Review of European Community & International Environmental Law*, Vol. 21, No. 3, 271–281; Honkonen, T. (2009): „The Principle of Common But Differentiated Responsibility in Post-2012 Climate Negotiations”, *Review of European Community & International Environmental Law*, Vol. 18, No. 3, 257–267; Kemp, L. (2015): „Framework for the future? Exploring the possibility of majority voting in the climate negotiations”, *International Environmental Agreements*, Published online 07 August, 2015, 1–23.

U pogledu ciljeva koji su definisani Kjoto protokolom, značaj Kjoto protokola bi se mogao vezivati i za činjenicu da je po prvi put utvrđeno obavezujuće delovanje u pravcu ograničenja emisija GHG, bez obzira na različite kritike rezultata postignutih u okviru ovog ugovora.¹² Posebno su definisane obaveze razvijenih zemalja. Predviđeno je da zemlje iz Aneksa I za vreme prvog perioda angažovanja (2008-2012), treba da smanje njihove ukupne emisije GHG za najmanje 5% u odnosu na nivoe iz 1990.godine. Dogovoreni ciljevi su izdiferencirani između razvijenih zemalja. Tako su SAD obavezane da smanje emisije gasova staklene bašte za 7%, (u međuvremenu su SAD opozvale svoje obaveze uznemiravajući na taj način svetsku zajednicu u celini); EU u celini za 8%; Japan i Kanada za 6%. Tri zemlje su dobile mogućnost da povećaju svoje emisije (Australija, Island i Norveška), dok Rusija, Novi Zeland i Ukrajina moraju da zamrnu svoje emisije na bazičnom nivou.

3. Pariski sporazum

3.1. Pariska konferencija – kontekst

Kao što se moglo videti iz već naznačenih dilema u vezi sa klimatskim promenama kao predmetom globalne politike i/ili prava, različiti su činioци uticali na razumevanje smisla, karaktera, mogućnosti i potreba za (brzim) delovanjem i postizanjem odgovarajućeg međunarodnog dogovora na globalnom nivou. Sporazum koji je usvojen u završnici 21. Konferencije država članica Okvirne konvencije UN o promeni klime (Pariz, od 30. novembra do 11. decembra 2015. godine) (u daljem tekstu: „Pariski sporazum”),¹³ tek treba da postane predmet detaljnijih analiza stručne i šire javnosti. Ipak, u nekim radovima objavljenim u periodu pre Pariske konferencije, izražavana su različita očekivanja i procene mogućnosti za uspešan nastavak aktivnosti na globalnom nivou i zaključivanje novog globalnog sporazuma¹⁴ u kojima su anticipirana i neki pitanja od zna-

¹² Rosen, M. A. (2015): „The Wrong Solution at the Right Time: The Failure of the Kyoto Protocol on Climate Change”, *Politics & Policy*, Vol. 43, No. 1, 30–58

¹³ Paris Agreement. (2015): Conference of the Parties Twenty-first session Paris, 30 November to 11 December 2015, <http://unfccc.int/resource/docs/2015/cop21/eng/l09r01.pdf> (10.1.2016); https://unfccc.int/files/meetings/paris_nov_2015/.../paris_agreement_english_.pdf. (22.7.2016)

¹⁴ Sterner, T. (2015): „Beyond IPCC, Research for Paris 2015 and Beyond”, *Environmental and Resource Economics*, No. 1, 207–215; Xiangwen, K. (2015): „Achieving Accountability in Climate Negotiations: Past Practices and Implications for the Post-2020 Agreement”, *Chinese Journal of International Law*, Vol. 14, No. 3, 545–565; Hufbauer, G., Kim, J (2010): „Reaching a Global Agreement on Climate Change: What are the Obstacles? ”, *Asian Economic Policy Review*, Vol. 5, No. 1, 39–58; Men, J. (2014): „Climate change and EU–China partnership: realist disguise or institutionalist blessing? ”, *Asia Europe Journal*, Vol. 12, No. 1–2, 49–62; Kemp, L. (2015): „Framework for the future? Exploring the possibility of majority voting in the climate negotiations”, *International Environmental Agreements*, Published online 07

čaja za razvoj situacije. Više činilaca bi trebalo uzeti u obzir. Među njima su dug period pregovora ispunjenih neuspesima prethodnih sličnih konferencija i sve izoštrenije procene o posledicama klimatskih promena, najznačajniji činioci opšteg karaktera.¹⁵ Nakon isteka perioda na koji se odnosio Kjoto protokol (2012), intenzivno su traženi načini da se definišu obaveze država u narednom periodu. Doha amandmanom je period definisan Kjoto protokolom produžen do 2020.godine. Ovim izmenama Aneks B Kjoto protokola je zamenjen novom tabelom, u kojoj su iskazane obaveze država u pogledu kvantifikovanog smanjenja emisija gasova sa efektom staklene bašte (GHG) i obećanja država članica u pogledu smanjenja GHG emisija do 2020. godine. Aneks A Kjoto protokola je, takođe, promenjen tako što je listi od šest GHG dodat i sedmi gas azottriflorid (NF3). Nekoliko konferencija država članica Okvirne konvencije UN o promeni klime (u danjem tekstu: „Okvirna konvencija”) i skupova pomoćnih tela, bilo je posvećeno ovim pitanjima. Izrađen je veći broj izveštaja i studija različitih pitanja u vezi sa aktuelnim stanjem i predviđanjima negativnih (uglavnom) posledica daljeg razvoja situacije u oblasti klimatskih promena. Zbog toga je usvajanje Pariskog sporazuma, kojim je definisan okvir za delovanje država u periodu nakon 2020.godine, uglavnom pozdravljeno u zvaničnim stavovima većine država. Rezultatima Pariske konferencije zadovoljna je i Evropska unija (EU), kao međunarodna organizacija sa liderskim ambicijama u borbi protiv klimatskih promena na globalnom nivou, čime je značajnim delom određen i položaj Republike Srbije (RS).¹⁶ Ispitivanje preciznijih dometa Pariske konferencije podrazumeva, između ostalog, detaljnu analizu prava i obaveza koje su definisane završnim dokumentom. Međutim, uslovljenost ukupnih prava i obaveza delimično je i pod uticajem odnosa između ciljeva i principa, budući da neki principi sadrže u sebi i elemente ciljeva, a neki ciljevi i elemente principa. Ovome bi u detaljnijoj analizi trebalo dodati i uticaj različitih drugih činilaca koji su povezani sa istorijskim razvojem ciljeva i principa prava životne sredine,

August, 2015, 1–23; Scott, S. (2015): „Does the UNFCCC Fulfil the Functions Required of a Framework Convention? Why Abandoning the United Nations Framework Convention on Climate Change Might Constitute a Long Overdue Step Forward”, *Journal of Environmental Law*, Vol. 27, No. 1, 69–89; Rajamani, L. (2014): „The Warsaw climate negotiation: Emerging understandings and battle lines on the road to the 2015 climate agreement”, *International and Comparative Law Quarterly*, Vol. 63, No. 3, 721–740; Vihma, A. (2015): „Climate of Consensus: Managing Decision Making in the UN Climate Change Negotiations”, *Review of European Community & International Environmental Law*, Vol. 24, No. 1, 58–68; Campbell, D. (2015): „What is climate change policy now trying to achieve? ”, *Economic Affairs*, Vol. 35, No. 3, 428–442; Erbach, G. (2015) *Negotiating a new UN climate agreement, Challenges on the road to Paris*, European Parliamentary Research Service, March 2015, [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2015/551347/EPRS_IDA\(2015\)551347_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2015/551347/EPRS_IDA(2015)551347_EN.pdf) (19.12.2015)

¹⁵ Todić, D. (2014): *Klimatske promene u pravu i reforma sistema upravljanja*, Institut za međunarodnu politiku i privredu. Beograd, 100–115.

¹⁶ Dieschbourg, C. (2016): <http://www.consilium.europa.eu/hr/meetings/international-summit/2015/11/30/> (7.1.2016)

odnosno prava klimatskih promena, kao i mestom prava klimatskih promena u sistemu prava životne sredine, odnosno međunarodnog prava u celini.¹⁷

U osnovi ključnih elemenata Pariskog sporazuma nalaze se do sada identifikovani problemi u funkcionisanju sistema odgovora na izazove klimatskih promena na globalnom nivou.¹⁸ U šesnaest tačaka preambule objašnjava se širi kontekst obaveza i prava koje Sporazum propisuje, ali je potrebno imati u vidu i celi sadržaj završnog dokumenta Konferencije, koji obuhvata sledeće delove (poglavlja): nameravani nacionalno određeni doprinosi smanjenju emisija (deo II), odluke koje treba do doprinesu ostvarivanju sporazuma: borba protiv klimatskih promena, adaptacija, gubici i štete, finansiranje, tehnološki razvoj i transfer, izgradnja kapaciteta, transparentnost delovanja, olakšavanje primene (poglavlje III), intenziviranje aktivnosti pre 2020. godine (poglavlje IV), odnos prema zainteresovanim stranama koje nisu članice (poglavlje V), administrativna i budžetska pitanja (poglavlje VI).

3.2. Ciljevi Pariskog sporazuma

Globalni ciljevi međunarodne zajednice definisani su putem nekoliko formulacija. Opštim ciljem se smatra jačanje sprovođenja Okvirne konvencije i globalnog odgovora na pretnje izazvane klimatskim promenama u kontekstu održivog razvoja i napora za iskorenjivanje siromaštava. To podrazumeva tri konkretnije definisane cilja i to: 1) ograničavanje povećanja prosečne temperature na nivou „znatno ispod 2 stepena Celzijusa”, odnosno nastavak naporaza ograničavanje povećanja temperature na 1,5 stepeni Celzijusa u odnosu sa preindustrijski nivo; 2) jačanje sposobnosti adaptacije na negativne uticaje klimatskih promena i jačanje otpornosti na klimu i razvoj zasnovan na niskoj emisiji GHG na način koji ne ugrožava proizvodnju hrane; i 3) obezbeđenje odgovarajućih finansijskih sredstava u skladu sa modelima koji podrazumevaju niske emisije GHG i razvoj koji je prilagodljiv na klimu. Ovaj cilj od 2 stepena Celzijusa u odnosu na preindustrijsko doba zabeležen je i na sastanku u Kopenhagenu 2009.godine. On podrazumeva radikalno smanjenje GHG emisija, štednju energije, znatna ulaganja u obnovljive izvore energije, povećanje površina pod šumama, itd. Međutim, u literaturi postoji veći broj rasprava u kojima se, između ostalog, preispituje da li je cilj od 2 stepena dovoljan. Cilj je da se postigne vrhunac globalnih emisija gasova što je pre moguće, priznajući da će to trajati duže za zemlje u razvoju članice Konvencije. Nakon toga, države članice preduzimaju

¹⁷ Todić, D. (2013): „Elementi za konstituisanje i razvoj prava klimatskih promena”, *Pravni život*, No. 9, 455–460; Peel, J., Godden L., Keenan J.R. (2012): „Climate Change Law in an Era of Multi-Level Governance”, *Transnational Environmental Law*, Vol.1, No. 2, 245–280.

¹⁸ Conference of the Parties (2015): Twenty-first session Paris, 30 November to 11 December 2015/CCC/CP/2015/L.9/Rev.1, 12 December 2015, <http://www.cop21.gouv.fr/wp-content/uploads/2015/12/109r01.pdf> (9.1.2016) ili <http://unfccc.int/resource/docs/2015/cop21/eng/109r01.pdf> (10.1.2016).

brza smanjenja u skladu sa najboljim dostupnim naučnim saznanjima, kako bi se postigao balans između antropogenih emisija i uklanjanja putem ponora GHG u drugoj polovini ovog veka. Nacionalne obaveze smanjivanja emisija su na dobrovoljnoj osnovi. Svaka država članica ima obavezu da pripremi, dostavi i ažurira „nacionalno definisane kontribucije” koje namerava da ostvari (čl. 3. i 4).

Najveći deo napora očekuje se od razvijenih zemalja. Pariski sporazum predviđa da se u pogledu sistema GHG inventara i provere preduzetih aktivnosti, imaju primenjivati ista pravila i na razvijene i nerazvijene države (za razliku od dosadašnjeg sistema). Predviđene su i fleksibilne mere koje uzimaju u obzir različite kapacitete zemalja. Razvijene države su još 2009. godine obećale da će pomoći zemlje u razvoju (godišnje 100 milijardi dolara), radi finansiranja njihove tranzicije ka čistoj energiji i prilagođavanju na posledice zagrevanja. Teškoće u obezbeđivanju poštovanja ovog dela obaveza predmet su različitih objašnjenja. Novi iznos će biti utvrđen 2025. godine. Razvijene države su tražile da doprinose plaćaju i zemlje poput Kine, Južne Koreje, Singapura i država bogatih naftom. U Pariskom sporazumu su druge zemlje „pozvane” da pruže finansijsku podršku na dobrovoljnoj osnovi. Pariski sporazum podržava i mehanizam ustanovljen na Varšavskom sastanku Konferencije država članica (tzv. Varšavski mehanizam) koji se odnosi na gubitke i štete usled klimatskih promena. Budući da se radi o vrlo osetljivom pitanju, razvijene države (posebno SAD) su insistirale da se u Sporazumu ugradi odredba prema kojoj on (Sporazum), neće biti osnova za pokretanje procesa utvrđivanja odgovornosti i naknada za štete usled klimatskih promena.

3.2.1. Ljudska prava i održivi razvoj u Pariskom sporazumu

Kada se radi o ljudskim pravima i održivom razvoju, moglo bi biti interesantno da se Pariski sporazum poziva na ljudska prava jedino u 11. alineji preambule, dok se u osnovnom delu sporazuma ljudska prava ne spominju. Kaže se: „Priznajući da su klimatske promene zajednička briga čovečanstva, strane treba, da kada preduzimaju mere za rešavanje pitanja klimatskih promena, poštuju, unapređuju i imaju u vidu svoje obaveze u pogledu ljudskih prava, prava na zdravlje, prava autohtonih naroda, lokalnih zajednica, imigranata, dece, osoba s invaliditetom i osoba u osetljivim okolnostima i prava na razvoj, kao i ravnopravnost polova, jačanje položaja žena i međugeneracijske pravičnosti.” Na potrebu jačanja veza između ljudskih prava i klimatskih promena ukazuje se i u dokumentu Visokog komesara UN za ljudska prava.¹⁹ S druge strane, pojam održivi razvoj se u raznim varijantama spominje dva puta u preambuli (8. i 16. alineja) i četrnaest puta u operativnom delu Pariskog sporazuma. U članu 2. se na eksplicitan način definiše

¹⁹ United Nations Human Rights Office of the High Commissioner. (2015): *Understanding Human Rights and Climate Change. Submission of the Office of the High Commissioner for Human Rights to the 21st Conference of the Parties to the United Nations Framework Convention on Climate Change 26 November 2015.* <http://www.ohchr.org/Documents/Issues/ClimateChange/COP21.pdf> (14.1.2016)

da Sporazum „ima za cilj jačanje globalnog odgovora na pretnje klimatskih promena u kontekstu održivog razvoja i nastojanja za iskorenjivanje siromaštva.” Na ovaj kontekst se upućuje i u članu 4.stav 1. Sporazuma, slično kao i u članu 6.stav 7.Članom 7.Pariskog sporazuma se ustanovljava globalni cilj adaptacije; jačanje adaptivnih kapaciteta, jačanje otpornosti i smanjenja ranjivosti na klimatske promene u pogledu doprinosa održivom razvoju i jačanju adekvatnog adaptacijskog odgovora, u kontekstu cilja koji se odnosi na temperaturu definisanu u članu 2.O značaju održivog upravljanja šumama i poboljšanju zaliha ugljenika u šumama zemalja u razvoju se govori u članu 5, a o unapređenju održivog razvoja i integriteta životne sredine u članu 6.Sporazuma (st. 1. i 2). Pod okriljem Konferencije država članica, osniva se Mehanizam koji treba da doprinese ublažavanju emisija GHG i podrži održivi razvoj (čl. 6. st. 4). Ovaj mehanizam ima za cilj da: a) unapredi smanjivanje emisije GHG uz podsticanje održivog razvoja; b) intenzivira i olakša učešće u sprečavanju emisija GHG od strane javnih i privatnih subjekata ovlašćenih od članica; c) doprinese smanjenju nivoa emisija država članica i d) ostvari ukupno smanjenje globalnih emisija. Održivo upravljanje prirodnim resursima, zajedno sa ekonomskom diversifikacijom, je definisano kao jedan od instrumenata putem kojih države članice treba da ostvare svoje obaveze koje, prema potrebi, uključuju u procese prilagođavanja planiranja i sprovedenih mera (stav 9. člana 7), pored primene mera adaptacije, izrade i primene nacionalnih planova adaptacije, procene uticaja klimatskih promena i ranjivosti, monitoringa, procene planova adaptacije, politika, programa i mera, izgradnje otpornosti socio-ekonomskih i ekoloških sistema. Države članice priznaju značaj uloge održivog razvoja u smanjivanju gubitaka i šteta, zajedno sa sprečavanjem, minimiziranjem i rešavanjem pitanja gubitaka i šteta u vezi sa neželjenim efektima klimatskih promena, uključujući i ekstremne vremenske pojave (član 8).U ovom kontekstu se, u nastavku člana 8, govori o Varšavskom međunarodnom mehanizmu za gubitke i štete usled uticaja klimatskih promena.Nabrajaju se i područja potencijalne saradnje država članica.Značaj održivog razvoja se naglašava i u kontekstu „ubrzanja, podsticanja i omogućavanja inovacija” kao posebno značajnih za „efikasan i dugoročan globalan odgovor na klimatske promene i unapređenje ekonomskog rasta i održivog razvoja” (član 10. stav 5).Ovi naponi će biti podržani finansijskim sredstvima putem Finasijskog mehanizma Konvencije kao i Tehnološkog mehanizma.

3.2.2. Pariski sporazum i principi

Pariski sporazum se poziva na principe savremene politike i prava na eksplicitan način na tri mesta, iako bi u detaljnijoj analizi trebalo imati u vidu i nekoliko drugih odredbi koje su povezane sa sadržajem i smislom principa. U trećoj alineji Pariskog sporazuma ostvarivanje ciljeva Konvencije se vezuje za principe koji su u njoj propisani, uključujući i princip jednakosti i zajedničke ali različite odgovornosti i odgovarajućih mogućnosti u svetlu različitih nacionalnih okolnosti. Kasnije

u operativnom delu Sporazuma, ovaj princip (princip jednakosti i zajedničke ali različite odgovornosti i odgovarajućih mogućnosti u svetlu različitih nacionalnih okolnosti) je eksplicitno naglašen (čl.2. st.2). Kaže se: „Ovaj sporazum će se sprovoditi na način da to odražava pravičnost i princip zajedničkih ali različitih odgovornosti i odgovarajućih sposobnosti, u svetlu različitih nacionalnih okolnosti.”

Peta i šesta alineja se odnose na priznavanje posebnih potreba i naročitih okolnosti u zemljama u razvoju, a naročito onih koje su ranjive negativnim uticajima klimatskih promena, odnosno posebnih potreba i specifičnih okolnosti u kojima se nalaze najmanje razvijene države u pogledu sredstava kojima raspoložu i transfera tehnologija. U delu Sporazuma u kojem se definišu ciljevi, odnosno obaveze država u pogledu nacionalno definisanih kontribucija, govori se o zajedničkoj ali različitoj odgovornosti i odgovarajućim mogućnostima u svetlu različitih nacionalnih okolnosti (čl. 4, st. 3), slično i kada se govori o obavezama članica da razviju dugoročne razvojene strategije niskih emisija GHG (st. 19).

4. Pariski sporazum i Republika Srbija

Značaj ciljeva i principa Pariskog sporazuma, kao i celine rešenja koja su sadržana u ovom dokumentu za Republiku Srbiju (RS), treba posmatrati na način koji podrazumeva, najpre, uvažavanje aktuelnog statusa RS u međunarodnim ugovorima u oblasti klimatskih promena, stanja u ključnim privrednim granama koje imaju najveće emisije GHG, regionalnih aspekata klimatskih promena,²⁰ a potom i ciljeva RS, odnosno strateško-normativnog okvira u oblasti klimatskih promena. RS je, kao članica Okvirne konvencije, učestvovala u radu Konferencije. Drugi, osnovni element koji bi trebalo imati u vidu je činjenica da se RS, kao država kandidat za članstvo u EU, nalazi u procesu intenzivnog usaglašavanja nacionalnih propisa sa propisima EU. Prema poslednjim procenama Evropske komisije, u RS je „započet rad na sveobuhvatnoj klimatskoj politici i strategiji za čitavu zemlju. Potrebno je da se ona usaglasa sa okvirom EU za period do 2030.godine i treba da bude dobro integrisana u sve relevantne sektorske politike.”²¹ U ovom kontekstu treba imati u vidu da su propisima i strateškim dokumentima u oblasti životne sredine i klimatskih promena (Poglavlje 27) definisani ciljevi nacionalne politike i oni uključuju, prevashodno, obaveze koje RS ima u procesu pridruživanja EU. Srbija je u junu (2005) dostavila svoj predviđeni i na nacionalnom nivou utvrđen doprinos (INDC) pariskom klimatskom sporazumu.²² Definisani su ciljevi smanjenja

²⁰ Todić D., Grbić V. (2015): „Dunavska saradnja u oblasti klimatskih promena i pozicija Srbije u upravljanju vodnim resursima”, *Megatrend revija*, Vol. 12, No. 3, 231–246.

²¹ Evropska komisija. (2015): *Republika Srbija, Izveštaj o napretku 2015*, SWD (2015), konačna verzija, Brisel, 10.11.2015.

²² Intended Nationally Determined Contribution of the Republic of Serbia (2015): http://www4.unfccc.int/submissions/INDC/Published%20Documents/Serbia/1/Republic_of_Serbia.pdf. (22.1.2016)

emisije u čitavoj privredi za 9,8% do 2030. Godine, u poređenju sa nivoima iz 1990. godine, a obuhvata i aspekte vezane za prilagođavanje klimatskim promenama. Započeta je priprema izrade nacionalnog plana adaptacije.²³ Dostavljen je prvi izveštaj prema Okvirnoj konvenciji²⁴ i u toku je izrada Drugog izveštaja. Elementi strateškog okvira od značaja za oblast klimatskih promena dati su i u nekoliko sektorskih strategija, među kojima poseban značaj ima nedavno usvojena Strategija razvoja energetike Republike Srbije do 2025. godine sa projekcijama do 2030. godine („Sl. glasnik RS”, br. 101/2015), Strategija poljoprivrede i ruralnog razvoja Republike Srbije za period 2014 – 2024. godina („Sl. glasnik RS”, br. 85/2014), Nacionalni program zaštite životne sredine („Sl. glasnik RS”, br. 12/2010), Strategija upravljanja otpadom za period 2010-2019. godina („Sl. glasnik RS”, br. 29/2010), itd. Strateški planovi u oblasti upravljanja vodnim resursima, uključujući i određivanja u oblasti korišćenja hidro potencijala, se nalaze u fazi usvajanja.²⁵

Ukupan korpus propisa u oblasti klimatskih promena obuhvata, pored Zakona o zaštiti vazduha („Sl. glasnik RS”, br. 36/09, 10/13), veći broj propisa koji se na direktan i indirektan način odnose na klimatske promene.²⁶ Principi (načela) nacionalne politike i prava životne sredine definisani su u nekoliko propisa. Zakon o zaštiti vazduha („Sl. glasnik RS”, br. 36/09), koji se, između ostalog, bavi i klimatskim promenama i gasovima sa efektom staklene bašte, ne sadrži odredbe u kojima se propisuju principi nacionalne politike. Osnovni sistemski propis kojim se regulišu pojedina pitanja iz oblasti životne sredine (Zakon o zaštiti životne sredine), u svojim osnovnim odredbama definiše principe zaštite životne sredine propisujući, istovremeno, i njihovo značenje. Tako je propisano da se „osnovnim načelima zaštite životne sredine” smatraju sledećih 11 načela: načelo integralnosti, načelo prevencije i predostrožnosti, načelo očuvanja prirodnih vrednosti, načelo održivog razvoja, načelo odgovornosti zagađivača i njegovog pravnog sledbenika, načelo „zagađivač plaća”, načelo „korisnik plaća”, načelo supsidijarne odgovornosti, načelo primene podsticajnih mera, načelo informisanja i učešća javnosti, i načelo zaštite prava na zdravu životnu sredinu i pristupa pravosuđu. Moguće je da bi tek detaljnija analiza pokazala da li odsu-

²³ Ministry of Agriculture and Environmental Protection. (2015): *Nacrt prvog nacionalnog plana adaptacije na izmenjene klimatske uslove*. <http://www.klimatskepromene.rs/uploads/useruploads/Documents/NAP-UNDP-2015.pdf> (2.2.2016).

²⁴ Ministry of Environment and Spatial Planning. (2010): *Initial National Communication of the Republic of Serbia under the United Nations Framework Convention on Climate Change*. Belgrade. <http://unfccc.int/resource/docs/natc/srbnc1.pdf> (30/01/2015).

²⁵ Republička direkcija za vode. (2016): <http://www.rdvode.gov.rs/završene-javne-rasprave.php> (15.1.2016).

²⁶ Kancelarija za evropske integracije. (2014): *Nacionalni program za usvajanje pravnih tekovina Evropske unije 2014-2018*. Beograd, 756–851, 435–454, http://www.seio.gov.rs/upload/documents/nacionalna_dokumenta/npaa/npaa_2014_2018.pdf (5.4.2015); Ministarstvo poljoprivrede i zaštite životne sredine. (2015): *Post Skringing dokument, Životna sredina i klimatske promene*. Beograd, 220–234.

stvo principa zajedničke ali različite odgovornosti ima neki značaj za odnos RS prema pitanju klimatskih promena. U toj analizi bi, u odsustvu principa zajedničke ali različite odgovornosti u nacionalnom zakonodavstvu, verovatno, trebalo razmotriti i mehanizme kojima se stvaraju uslovi za dosledno poštovanje obaveza koje proističu iz međunarodnih ugovora u kojima RS ima status člana.

Zaključak

Više je konceptijsko-teorijskih pitanja koja se mogu smatrati otvorenim i koja predstavljaju ograničavajuće činioce u procesu definisanja ciljeva i sprovođenju aktivnosti u oblasti klimatskih promena na globalnom nivou. Pariski sporazum predstavlja okvir kojim su dati elementi (moguće) politike međunarodne zajednice na globalnom nivou. Sporazum je do sada ratifikovalo 18 država. U odnosu na sadržaj ciljeva i principa iz Okvirne konvencije uočavaju se novi elementi, pored jasno definisanog kontinuiteta. Kjoto protokol je, na tragu razrade ciljeva iz Okvirne konvencije, definisao ciljeve pojedinačnih država članica kroz obaveze razvijenih da smanje svoje emisije GHG, odnosno druge obaveze ostalih država članica. U slučaju Pariskog sporazuma, za smanjivanje emisija GHG propisan je krajnji cilj koji se odnosi na prosečan porast temperature na globalnom nivou. Nivo koji treba da obezbedi povećanje prosečne temperature do 2 stepena Celzijusa (odnosno 1,5), opšti je i kvantitativno određen cilj, a sve države članice dostavljaju svoje planove smanjenja emisija. Ostvarivanje ciljeva održivog razvoja (i iskorenjivanje siromaštva), širi je konceptijski okvir mera koje se kao obaveze i prava propisuju Sporazumom. Na kontekst ljudskih prava se ukazuje samo uzgred, a izostalo je vezivanje ljudskih prava za klimatske promene. U odnosu na opšte principe savremene politike i prava životne sredine, u Pariskom sporazumu je posebno naglašen princip jednakosti i zajedničke ali različite odgovornosti (i odgovarajućih mogućnosti u svetlu različitih nacionalnih okolnosti). Relevantnost ostalih principa savremene politike i prava životne sredine, koji se ne spominju u Pariskom sporazumu, trebalo bi tumačiti u kontekstu odnosa između ovog sporazuma i Okvirnog konvencije, kao i drugih relevantnih međunarodnih ugovora. Iako Sporazum u nekim delovima pravi jasnu razliku između razvijenih i zemalja u razvoju, relevantnost pojedinih rešenja za RS trebalo bi tumačiti imajući u vidu njene planove vezane sa članstvom u EU, odnosno politiku EU u oblasti klimatskih promena. U tom smislu RS učestvuje u najznačajnijim aktivnostima na globalnom nivou i ima definisane opšte ciljeve, čiju bi razradu trebalo očekivati u daljoj dogradnji nacionalnih propisa i strateških opredelenja. Imajući u vidu ukupni udeo RS u emisijama GHG, relevantnost činjenica da nacionalni propisi RS ne prepoznaju načelo zajedničke ali različite odgovornosti ne bi trebalo ignorisati.

Literatura

- Boomgaard, P., Hart, M. (2010): „Globalization, Environmental Change, and Social History: An Introduction”, *International Review of Social History*, Vol. 55, Supplement, 1–26.
- Campbell, D. (2015): „What is climate change policy now trying to achieve?”, *Economic Affairs*, Vol. 35, No. 3, 428–442.
- Capstick, S., Whitmarsh, L., Poortinga W., Pidgeon N., and Upham P. (2015): „International trends in public perceptions of climate change over the past quarter century”, *Wiley Interdisciplinary Reviews: Climate Change*, Vol. 6, No. 1, 35–61.
- Conference of the Parties (2015): Twenty-first session Paris, 30 November to 11 December 2015 FCCC/CP/2015/L.9/Rev.1, 12 December 2015, <http://www.cop21.gouv.fr/wp-content/uploads/2015/12/l09r01.pdf> (9.1.2016) ili <http://unfccc.int/resource/docs/2015/cop21/eng/l09r01.pdf> (10.1.2016)
- Deleuil, T. (2012): „The Common but Differentiated Responsibilities Principle: Changes in Continuity after the Durban Conference of the Parties”, *Review of European Community & International Environmental Law*, Vol. 21, No. 3, 271–281.
- Dieschbourg, C. (2016): <http://www.consilium.europa.eu/hr/meetings/international-summit/2015/11/30/> (7.1.2016).
- Evropska komisija. (2015): *Republika Srbija, Izveštaj o napretku 2015*, SWD (2015); konačna verzija, Brisel, 10.11.2015.
- Erbach, G. (2015): *Negotiating a new UN climate agreement, Challenges on the road to Paris*, European Parliamentary Research Service, March 2015, [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2015/551347/EPRS_IDA\(2015\)551347_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2015/551347/EPRS_IDA(2015)551347_EN.pdf) (19.12.2015).
- Falk, R. (1995): „Environmental Protection in an Era of Globalization”, *Yearbook of International Environmental Law*, Vol. 6, No. 1, 3–25.
- Fisher, S. (2015): „The emerging geographies of climate justice”, *The Geographical Journal*, Vol. 181, No. 1, 73–82.
- Hertwig, J., Maus, S., Meyer, A., Schuler, M. (Eds.) (2010): *Global Risks, Constructing World Order through Law, Politics and Economics*, Frankfurt am Main, Berlin, Bern, Bruxelles, New York, Oxford, Wien: Peter Lang GmbH.
- Honkonen, T. (2009): „The Principle of Common But Differentiated Responsibility in Post-2012 Climate Negotiations”, *Review of European Community & International Environmental Law*, Vol. 18, No. 3, 257–267.
- Hufbauer, G., Kim, J (2010): „Reaching a Global Agreement on Climate Change: What are the Obstacles? ”, *Asian Economic Policy Review*, Vol. 5, No. 1, 39–58.
- Intended Nationally Determined Contribution of the Republic of Serbia (2015) http://www4.unfccc.int/submissions/INDC/Published%20Documents/Serbia/1/Republic_of_Serbia.pdf. (22.1.2016).

- Kancelarija za evropske integracije. (2014) *Nacionalni program za usvajanje pravnih tekovina Evropske unije 2014-2018*. Beograd: 756–851, 435–454, http://www.seio.gov.rs/upload/documents/nacionalna_dokumenta/npaa/npaa_2014_2018.pdf (5.4.2015).
- Kemp, L. (2015): „Framework for the future? Exploring the possibility of majority voting in the climate negotiations”, *International Environmental Agreements*, Published online 07 August, 2015, 1–23.
- Men, J. (2014): „Climate change and EU–China partnership: realist disguise or institutionalist blessing? ”, *Asia Europe Journal*, Vol. 12, No. 1–2, 49–62.
- Ministry of Environment and Spatial Planning. (2010): *Initial National Communication of the Republic of Serbia under the United Nations Framework Convention on Climate Change*. Belgrade. <http://unfccc.int/resource/docs/natc/srbnc1.pdf> (30/01/2015).
- Ministry of Agriculture and Environmental Protection. (2015): *Nacrt prvo-nacionalnog plana adaptacionih mera za smanjenje klimatske osjetljivosti*. <http://www.klimatskepromene.rs/uploads/useruploads/Documents/NAP-UNDP-2015.pdf> (2.2.2016).
- Ministarstvo poljoprivrede i zaštite životne sredine. (2015): *Post Skrining dokument, Životna sredina i klimatske promene*. Beograd. 220–234.
- Okereke, C. (2011): „Moral Foundations for Global Environmental and Climate Justice”, *Royal Institute of Philosophy Supplement*, Vol. 69, 117–135.
- Pajvančić-Cizelj, A. (2015): „Sociologija okruženja između klasičnog sociološkog tradicije i nove ekološke paradigme”, *Sociološki pregled*, XLIX, No. 1, 2–24.
- Peel, J., Godden L., Keenan J.R. (2012): „Climate Change Law in an Era of Multi-Level Governance”, *Transnational Environmental Law*, Vol.1, No. 2, 245–280.
- Pušić, Lj. (2013): „Sociologija okruženja kao najširi okvir za istraživanje globalizujuće društvene stvarnosti”, *Sociološki pregled*, XLVII, No. 2, 171–187.
- Reese, G. (2016): „Common human identity and the path to global climate justice”, *Climatic Change*, Vol. 134, No. 4, 521–531.
- Rajamani, L. (2014): „The Warsaw climate negotiation: Emerging understandings and battle lines on the road to the 2015 climate agreement”, *International and Comparative Law Quarterly*, Vol. 63, No. 3, 721–740.
- Republička direkcija za vode. (2016): <http://www.rdvode.gov.rs/zavrsenje-javne-rasprave.php> (15.1.2016)
- Rosen, M. A. (2015): „The Wrong Solution at the Right Time: The Failure of the Kyoto Protocol on Climate Change”, *Politics & Policy*, Vol. 43, No. 1, 30–58.
- Scott, S. (2015): „Does the UNFCCC Fulfill the Functions Required of a Framework Convention? Why Abandoning the United Nations Framework Convention on Climate Change Might Constitute a Long Overdue Step Forward”, *Journal of Environmental Law*, Vol. 27, No. 1, 69–89.

- Sterner, T. (2015): „Beyond IPCC, Research for Paris 2015 and Beyond”, *Environmental and Resource Economics*, No. 1, 207–215.
- Strategija razvoja energetike Republike Srbije do 2025. godine sa projekcijama do 2030. godine. („Službeni glasnik RS”, br. 101/2015).
- Todić D., Grbić V. (2015): „Dunavska saradnja u oblasti klimatskih promena i pozicija Srbije u upravljanju vodnim resursima”, *Megatrend revija*, Vol. 12, No. 3, 231–246.
- Todić, D. (2014): *Klimatske promene u pravu i reforma sistema upravljanja*, Institut za međunarodnu politiku i privredu. Beograd.
- Todić, D. (2013): „Elementi za konstituisanje i razvoj prava klimatskih promena”, *Pravni život*, No. 9, 455–460.
- Todić, D. (2013): „Globalna politika u oblasti klimatskih promena i politika država najvećih emitera gasova sa efektom staklene bašte”, *Međunarodna politika*, Vol. 1150, No. 2, 80–91.
- Paris Agreement. (2015): Conference of the Parties Twenty-first session Paris, 30 November to 11 December 2015, <http://unfccc.int/resource/docs/2015/cop21/eng/l09r01.pdf> (10.1.2016)
- United Nations Human Rights Office of the High Commissioner. (2015): *Understanding Human Rights and Climate Change. Submission of the Office of the High Commissioner for Human Rights to the 21st Conference of the Parties to the United Nations Framework Convention on Climate Change 26 November 2015*. <http://www.ohchr.org/Documents/Issues/ClimateChange/COP21.pdf> (14.1.2016)
- UNTC, (2016): UNTC – United Nations Treaty Collections, 2016. (<http://treaties.un.org/Pages/CTCTreaties.aspx?id=27&subid=A&lang=en>). (12.2.2016)
- Vihma, A. (2015): „Climate of Consensus: Managing Decision Making in the UN Climate”, *Review of European Community & International Environmental Law*, Vol. 24, No. 1, pp. 58–68
- Wallbott, L., Schapper, A. (2015): „Negotiating by own standards? The use and validity of humanrights norms in UN climate negotiations”, *Environmental Agreements*, Published online, 26 December 2015.
- Weart, S.R. (2012): „The Evolution of International Cooperation in Climate Science”, *Journal of International Organizations Studies*, Vol. 3, No. 1, 43–60.
- Xiangwen, K. (2015): „Achieving Accountability in Climate Negotiations: Past Practices and Implications for the Post-2020 Agreement”, *Chinese Journal of International Law*, Vol. 14, No. 3, 545–565.

PROF. DRAGOLJUB TODIĆ, PhD

Professorial Fellow, Institute of International Politics and Economics, Belgrade

PARIS AGREEMENT IN THE LIGHT OF THE OBJECTIVES AND PRINCIPLES OF THE CONTEMPORARY POLICY AND ENVIRONMENTAL LAW

The author points to the overall context of the discussion about the problems related to Climate change. The paper analyzes the provisions of the Paris Agreement, adopted on the 21st Conference of the Parties of the UN Framework Convention on Climate Change (Paris, December, 2015). The overall context of the discussion is determined by the content and significance of the objectives and principles defined in the Paris Agreement in relation to the goals and principles of the contemporary policy and environmental law in general. Particular emphasis is given to the place and importance of the objectives related to human rights (the right to a healthy environment) and sustainable development. The central part of the paper examines the significance of the objectives and principles in the field of the climate change that are contained in the provisions of the UN Framework Convention on Climate Change with the Kyoto Protocol and other relevant international agreements relevant to climate change that were adopted prior to the Paris Agreement. Further on, the provisions of the Paris Agreement are analyzed, and in particular the parts relating to the objectives and principles. The last part of the paper gives an overview of the relevance of the solutions contained in the Paris Agreement for the Republic of Serbia. Paper provides an overview of the basic strategic and normative elements of national policy in the field of climate change, including the question of objectives and principles. In addition to that it considers the thesis that Paris agreement, aside from the elements of the continuity as the successor of the Kyoto protocol, contains a new element regarding goals and principles of international community's activities in the climate change field.

Key words: *climate change, Paris Agreement, Framework Convention, Kyoto Protocol, environment, principles of the environmental policy, policy objectives in the field of climate change.*